

CUMHURİYETİN 80. YILINDA TÜRK SENDİKACILIK HAREKETİ

Salim Uslu*

Sayın Başkan, değerli Bilim Adamları, İşçi ve İşveren Konfederasyonlarımızın sayın Başkanları, değerli dinleyenler.

Cumhuriyetimizin 80. yılını kutladığımız bugünlerde gerçekleştirilen bu konferansı oldukça anlamlı ve değerli buluyorum. Ruhsuz, inançsız ve heyecansız nutuklar yerine Cumhuriyet yurttaşlarının ihtiyaçlarını karşılayacak, Cumhuriyete yaraşan nitelikli projeleri hep birlikte gerçekleştirmek zorundayız. O açıdan da bu günkü konuşmada sert mesajlar vermek yerine daha pozitif, daha olumlu bir biçimde düşüncelerimi açıklamaya çalışacağım. Biraz da Cumhuriyetin 80. yılı kutlama coşkuumuza denk düşün istiyorum.

Bu bağlamda sistemi tıkayan topluma coşku vermeyen, heyecan, umut, ufuk vermeyen kurumları sorgulamak gerektiğine inanıyorum. Şüphesiz bunların içinde sendikalarda var siyaset kurumları da var. Bunların bütünü tam da bu dönemde tarafsız bir ortamda serinkanlı bir şekilde sorgulamak gerektiğine inanıyorum. Sendikaların ve sivil toplumun dinamizmini potansiyelini ve sorun çözme yeteneklerini genel süreçlere daha fazla katmak zorunluluğu ortaya çıkıyor. Öncelikle, Cumhuriyetimizin 80 yıllık uygulamasına yönelik bir fotoğraf ortaya koymak gerekiyor.

Çalışma yaşam ve endüstri ilişkileri ülkenin genel sosyal ve politik sisteminin bilindiği gibi alt sistemini oluşturuyor ve başka bir anlatımla da ülkenin politik sistemiyle diğer alt sistemler arasında ciddi bir

* HAK-İŞ Başkanı

etkileşim söz konusu. Cumhuriyetle Türkiye'nin sosyal gelişmesine yönelik verileri hep birlikte değerlendirmek gerekiyor. Özellikle çalışma yaşamına ilişkin değerlendirme yapılırken de ülkenin, nüfusu, işgücü sayısı, ücretli ve sendikalaşma oranları gibi verilere göz atmak gerekiyor. Cumhuriyetin kuruluşundan beri ülkemizin nüfusu yaklaşık 6 kat arttığı halde sivil işgücü ancak 22 milyon, işgücüne katılım oranı ise %30 civarında olduğu görülmektedir. Bunun içindeki %35-40'lık kesim hala tarım kesimindedir ve 8 milyon kadarı hizmet sektöründe, 3,5-4 milyon civarında ise ancak sanayi kesiminde çalışan olduğu görülmüştür. Resmi istatistiklere göre de işsizliğin oranı %11'ler civarında. Bu durum, sendikalaşmaya ilişkin işsizliğin rakamlar az önce Sayın Baydur tarafından da ifade edildi, aşağı yukarı doğrudur. Bu, istihdam yapısında Cumhuriyetin gelişme trendlerine uygun düşecek bir gelişme olmadığını ortaya koymaktadır. Sosyal koruma sistemlerinin ve kurumlarının hala çağdaş ve etkin düzeyde olmaması, yani ülkemizin ulusal sosyal güvenlik kenteptinin ve buna uygun etkin kurumlarının bulunmaması, gelir dağılımındaki adaletsizliğin yakıcı bir biçimde artarak devam ediyor olması, ücretli-maaş kesimin tüm sanayileşme çabalarına rağmen toplam işgücü içinde ancak %35-40'ta kalması, güçlü bir işçi hareketinin oluşmasını engellemektedir.

Bilindiği üzere Cumhuriyetle başlayan modernleşme projemizde politik ve ekonomik dönüşüm öncelik kazandığı halde, sendikalaşma ve grev hakkı gibi konular ötelene gelmiştir. 1909 yılında çıkarılan sendikalaşma ve grev hakkını kısıtlayan, yasaklayan Tatil-i Eşgal Kanunu 1937'lere kadar da yürürlükte kalmıştır. 1923'te başlayan modernleşme projemizde sendikalarla ilgili bir düzenleme yer almamıştır. Grev hakkı, toplu sözleşme hakkı zaten sözkonusu değildir. 1936 yılında koruyucu nitelikte oldukça ileri denebileceğimiz bir İş Kanunu çıkarılmıştır. Bireysel çalışma ilişkileri düzenlenmiştir, ancak 274 ve 275 sayılı yasalara ulaşmamız 1963'te mümkün olabilmektedir. 50'lerde başlayan liberalleşme sürecinde siyasal ve ekonomik liberalleşme maceramız bugüne değin kesintili olarak sürmüştür olsa bile, sendikal haklar konusunda ne yazık ki daha otoriter ve bürokratik bir yapı tercih edilmiştir. Sendikalar ve sendikal sistem adeta bürokrasinin birimi gibi düşünülmüş ve düzenlenmiştir. Çalışma yaşamına ilişkin düzenlemeler, özgürlükçü ve çoğulcu yapının oluşmasında oldukça yavaş davranmıştır. Hatta, sendikal mevzuat düzenlenirken, çoğu zaman, az önce ifade edildiği gibi, kimi zaman önce siyasi partiler sonra

sendikalar, kimi zaman önce 60 ihtilali arkasından elitler tarafından düzenlenen 274-275 sayılı yasalar söz konusu olsa bile, bir kısım haklar getirilmiş olsa bile, bu hakların kullanılmasında ya da verilmesinde oldukça cimri davranılmıştır. Zaten bir talep de söz konusu değil. Az önce söylendiği gibi sendikal hareketin kuruluşunda, İstanbul Sendikalar Birliğinin kuruluşunda, İstanbul Sanayi Odasının büyük etkisi olmuştur. Herhalde o sendikayı kuranlar da ona müteşekkirdir. Yine az önce söylendiği gibi sendikalarda, kendilerine yol verenlerin hangi amaçla yol verdiğini bildikleri için olacak ki, batıdaki tam tersine ne zaman Türkiye’de ihtilal ve darbe yapılırsa hemen arkasından demokrasiyi talep etmek, demokrasiyi genişletmek, demokratik hakları arttırmak yerine işte ihtilalleri güneş gibi görmek, onlara methiyeler düzmek gibi bir yanlış içinde olmuşlardır. Bu 1960’da böyledir. 1971’de böyle olmuştur 1980’de böyledir 28 Şubat’ta da böyle olmuştur ve sendikal hareketin engellenmesinde sendikacıların demokrasi anlayışından kaynaklanan çok ciddi zaafı vardır. Bu gerçeğin de altını çizmek istiyorum.

Sendikaların bürokratik bir birim gibi algılandığı, faaliyetlerin sadece toplu iş sözleşmesi ile sınırlandırıldığı, sendikal hakların güvencesiz olduğu kuralsızlık, kayıtsızlık, sendikasızlaştırmanın yeni endüstriyel sistemin zaaflarından kaynaklanan temel bir karakteristik özellik haline geldiği yeni süreç, sendikaların etkinliğini daha hızlı yitirmesine sebep olmuştur. Daha hızlı diyorum, çünkü, tüm dünyada sendikal hareket bir durağanlık yaşamaktadır ve ciddi bir bunalım içindedir. Türkiye ise bu durağanlaşma ve bunalım sürecinden daha fazla etkilenmektedir. Sendikal hareket yapısı, işlevleri geleneksel rolleri itibarıyla tüm dünyada sorgulanmaya başlanmıştır. Alpaslan Işıklı hocamızın sendikal hareketin dünü, bugünü, yarını yerini konulu bir sempozyumumuzda yaptığı bir konuşmada (bu 80’li yılların sonuna tekabül etmektedir) ifadesi şu idi: “Sendikalar bunalım ve gerileme dönemi yaşıyor” demişti. Aynen paylaşıyorum. Bu tesbit bugün de geçerli. Sendikal hareket bütünüyle dünyada ve Türkiye’de bir bunalım ve gerileme dönemi yaşıyor, giderek sendikalaşmaya karşı, 1980’li yılların sonundan bugüne değin bir baskı kampanyası söz konusu. Yani sendikal hareket bütünüyle kuşatılıyor. Bir taraftan sosyal adalet, refah devleti gibi sendikal hareketi besleyen kavramlar eskitiliyor ve bu kavramları önceleyen siyasal hareketler geriliyor, ya da kendilerince yeni bir evrim geçirerek bu kavramları programlarından çıkartıyorlar.

Diğer yandan da, sosyal adaleti, sosyal devleti, sendikal hak ve özgürlükleri ekonomik gelişmenin önündeki engel gibi gören bir anlayış egemen olmaya, küreselleşmeyi birlikte kendi görüş ve anlayışlarını da anlayışlara, zihniyetlere, programlara, politikalara dayatmaya çalışıyor. İş gücü ve işyeri yapısındaki nitel ve nicel değişimler, beyaz yakalıların mavi yakalılara oranının tüm dünyada ve özellikle ülkemizde daha fazla artmış olması, dış rekabet etkisiyle işgücü mahyetlerinde tasarruf eğilimleri ve yeni getirilen atipik çalışma usulleri, esnek istihdam tipleri, kayıt dışı istihdamın yaygınlaşmış olması, geçici işçiliğin yaygınlaşması, taşeron işçiliği, evde çalışma, tele çalışma, esnek çalışmaya ilişkin yeni düzenlemeler ve uygulamalar sendikal hareketi geriletken nedenler olarak sıralanabilir. Özellikle, son çıkartılan 4857 sayılı Yeni İş Yasasındaki esnek çalışma kurumu ile sendikal haklar, toplu sözleşme, grev hakkı, işyeri sendika temsilciliği ve işyeri işçi temsilciliği gibi kurumlar arasında bir hiyerarşi kurulamamıştır. 12 Eylülün kuşkucu ve yasakçı izlerini taşıyan Sendikalar ve TİSGLK, İş Yasası ile birlikte ele alınmış olsaydı, belki arzu edilen sinerjiyi yaratmak mümkün olabilirdi. Bu fırsat şimdilik kaçırılmış bulunmaktadır.

Cumhuriyeti yaşatmak ve kadrini bilmek adına, toplumun ortak duygusunu yakalamak, coşkuyu ve umudu arttırmak, toplumun ve rejimin dinamizminden uygar bir ülke yaratmak adına Cumhuriyetin 80 yıl coşkusunu gölgeleyen, yurttaşların gereksinimini karşılamayan çağın gereklerine ve gereçlerine uygun düşmeyen sendikal haklara ilişkin mevzuatın tümünü değiştirebiliriz ve değiştirmeliyiz. Belki de Cumhuriyet kutlamaları adına yapılacak en kalıcı eserlerden bir tanesi bu olacaktır.

Bugün bizim için Cumhuriyetin anlamı demokrasidir, insan hakları ve özgürlükleridir. Oysa, 1982 Anayasası, tüm uyum çabalarına rağmen sendikal hak ve özgürlükler açısından demokratik içerikten ve güvenceden yoksundur. Sosyal devlet, hukuk devlet gibi kavramlar uygulamada pratiği olmayan romantik takıntılar gibi algılanmaktadır, ya da görülmektedir. Sendikaları siyasal mekanizmaları etkileyen baskı kuran gerçek sivil toplumu olmaktan alıkoyan düzenlemeler, ülkenin rasyonellikten ve istikrardan yoksun kalması anlamına gelmektedir. Bunun yerine Türk endüstri ilişkileri sistemi katılımcı ve uzlaşmacı niteliklerden de yoksundur. İşçilere ayrılan pay, sosyal partnerlik değil sadece oyundaştırıcıdır. Sendikalar ve endüstri ilişkilerine ait kurumların

kendi güçleri, kültürleri, anlayışları ve deneyimleri ile oluşturabildiği özgün bir endüstri ilişkileri geleneğine ve kültürüne ihtiyaç vardır. Ekonomik Sosyal ve Konsey, MPM, Çalışma Meclisi, Yüksek Hakem Kurulu, Asgari Ücret Tespit Komisyonu, SSK Genel Kurulu gibi kurumları hantal, verimsiz ve antidemokratik yapıdan kurtarabiliriz, kurtarmalıyız diye düşünüyorum.

Hem Türk endüstri ilişkileri sistemi, hem de sendikal hareket kendi ilkelerini, normlarını, deneyimlerini yeterince geliştirmemiştir. Belki bu aşamadan itibaren geliştirme konusunda yeni çabalara girebilir, girmelidir diye düşünüyorum. İşbirliği, diyalog, dayanışma gibi uzlaşma kavramlarını ödünç kullanmak yerine, içini doldurarak kendi kriter, yapı, fonksiyon ve felsefesini akıllarımızı ve heyecanlarımızı ortaklaştırarak oluşturabiliriz, oluşturmalıyız diye düşünüyoruz. İlişkileri, istihdam yapısı ve planlaması, sendikal yapı ve roller, sosyal politikalar konusunda bir sinerjik uyum sağlayabiliriz diye düşünüyoruz, sağlanmalıdır. Siyasal demokrasiyle endüstriyel demokrasi, ekonomik gelişmeyle sosyal gelişmeyi eş zamanlı gerçekleştirebilecek bir duyarlılığa ihtiyaç var diye düşünüyoruz. Buna ait yeteneklerimiz ve heyecanlarımız var. Avrupa Birliği Ekonomik Sosyal Konsey karma istişare komitesinin de üyesiyim ben. Komite geçtiğimiz aylarda Türkiye Avrupa Birliği ilişkilerine ilişkin bir rapor hazırlaması kararı aldı. Raportörlerden biri Hollanda sendikacı Timothy, bir de co-raportör olarak ben görevlendirildim. Timothy, geçtiğimiz birkaç gün önce Türkiye'ye geldi. DPT'ye uğradı. DPT'nin Sayın Müsteşarı, "aslına bakarsanız sendikalara ihtiyaç yok" gibi bir laf etmiş, çok üzüldü. Yani bu bürokrasinin sendikaya bakışım göstermesi bakımından çok önemli. Siyasete yönelik söylenecek çok şey var ama sona raporun İngilizce metni de geldi bana. Rapor hazırlanırken Timothy: "Türkiye'de Milli Güvenlik Kurulu çok konuşuluyor" dedi. "Evet?" dedim. "Milli Güvenlik Kurulunun yerine Ekonomik ve Sosyal Konseyi koyamaz mıyız?, etkinlik olarak koyamaz mıyız? raporda böyle öneremez miyiz?" dedi. Vallahi çok tuhaf geldi bana. Milli Güvenlik Kurulu bizim çok da kutsadığımız bir kurum. Siyaseti, parlamentoyu eleştirebilirsiniz, parlamentoyu kapatabilirsiniz, parlamentoyu feshedebilirsiniz ama, MGK için bunları kesinlikle düşünemezsiniz. O çok kutsal bir kurum o bizim için. Onun için "doğrusu bilemiyorum nasıl olur bu?" dedim. Deki ki; "siz aynaya bakmıyorsunuz". "Bakıyoruz" diye cevap verince "o zaman siz kırık aynaya bakıyorsunuz

ve gerçeği görmüyorsunuz” dedi. “Çünkü gelişmiş çağdaş ülkelerde MGK’dan çok daha etkin olan bir kurum Ekonomik Sosyal Konseydir. Bütün sivil toplum örgütleri bu konsey aracılığıyla ülkenin genel karar süreçlerine katılır ve böylece demokrasinin eksiksiz uygulandığı ülkelerde bu konseyler, sizdeki MGK gibi değil, bizde adeta sizdeki MGK kadar toplumsal hayatın hem öznesi, hem subjesi haline gelmiştir. O nedenle Ekonomik Sosyal ve Konsey’in bütün kurumların önüne konulabilecek bir anlayışla düzenlenmeye ihtiyacı var”. Biz biraz demokratik düzenlemeleri, salt teknik düzenlemeler gibi algıladığımız için, buna uygun mevzuatlar yapıyoruz; ama pratiği olmadığı, karşılığı olmadığı için bizde uygulamada bir sürü aksaklıklar, noksanlıklar çıkıyor. Yani, demokrasi söylememizle demokrasi pratiğimiz arasında çok ciddi bir boşluk var. Demokrasi söylememize organik karşılıklar oluşturamıyoruz. Oluşturamadığımız için de siyasi partilerimiz ve sendikalarımız yeterince etkin, saygın ve verimli bir konumda olamıyorlar. Yani ülkenin genel demokrasi sorunuyla sendikal hareketin sorunu doğru orantılıdır. Böyle görmek gerekir diye düşünüyorum ve Cumhuriyetin 80’inci yıldönümünde, sadece sendikal hareketi değil, 80’inci yıl coşkusunu tartışırken, yurttaşların Cumhuriyete bağlılığını sorgulamak yerine, Cumhuriyet yurttaşlarının Cumhuriyet sayesinde kazandımlarının gündelik hayatta neye tekabül ettiğini ortaya koymak gerekiyor. Bizim gündelik hayatımızda Cumhuriyet ve demokrasi, haklar ve özgürlüklerin etkin bir biçimde kullanılabilirdiği, örgütlülüğün güçlü ve etkin olduğu bir sistem.

Buna uygun düzenlemeleri yapamazsak, 80 yıldır dillendirilen şikayetlerin aynen devam edeceği kaygısını taşıyorum. O açıdan demokrasiyi, sivilleşmeyi, demokratik örgütleri ciddiye almamız gerekiyor. İnsanların bilgi birikim ve yeteneklerini geliştirebildikleri en uygun ortam özgürlük ortamıdır. Bu nedenle hem örgütlenme, hem düşünme, hem inanma, hem toplu sözleşme, hem çalışma konusundaki özgürlükleri sonuna kadar tadma varsa varsa kullanmamız gerekiyor. “Kim ne der?” diye bir kaygı taşımamamız gerekiyor.

Cumhuriyetin 80’inci yılında bu endüstri ilişkileri panelinde endüstri ilişkilerinin diğer önemli konularına da kısaca değinilmesinin faydalı olacağını düşünüyorum. Kısaca ifade edecek olursam ideolojik ya da siyasi aidiyetlerimiz ne olursa olsun, çalıştığımız işletmelerin devamlılığı, orada çalışma hakkımızı, sendikalaşma hakkımızı etkin bir

biçimde kullanabilme talebimizi, işçi ve işveren örgütleri olarak birlikte sarsıldığımız konularda düşüncelerimizi, beklentilerimizi, tenkitlerimizi ve tekliflerimizi siyasal iktidara ulaştırabileceğimiz Ekonomik ve Sosyal Konsey gibi demokratik mekanizmaların etkin bir biçimde çalıştırılmasıyla Türkiye bugün içinde bulunduğu ekonomik, politik ve sosyal sorunları daha çabuk aşabilme şansına sahip olacaktır. Bence Türkiye'nin ve Cumhuriyetin bu toplumsal dinamizmden yararlanmamak gibi bir lüksü olamaz, olmamalıdır.

Teşekkür ederim.

